

Rajzolás az óvodában: történeti áttekintés a 20. század első feléig

Somogyi Anett

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar Művészeti és Sporttudományi Tanszék

Absztrakt

A pedagógiai szemlélet átalakulása, a gyermekkép és a gyermekfelfogás megváltozása mind-mind meghatározóak voltak abban, ahogy a rajztanítás szerepe a nevelés történetében folyamatosan változott. A művészeti nevelés és a rajzoktatás történeti feldolgozottsága az óvodáztatás területén kevésbé feltárt, tanulmányunkban ezért megkíséreljük a tágabb történeti, kulturális és társadalmi összefüggések vizsgálata után a századforduló kisgyermekkorai művészeti-pedagógiai törekvéseiről, reformpedagógiai újdonságairól is átfogó képet adni. A tanulmány az elmúlt évszázadban keletkezett, releváns szakirodalmi forrásokra (monográfiákra, szakkikre, a *Rajztanítás* és a *Kisdednevelés* című szakfolyóiratok sajtóanyagaira) támaszkodva bemutatja, hogy a rajz milyen szerepet töltött be a kisgyermeknevelésben a kezdeti mechanikus, hasznos kézügyesítő gyakorlatoktól kezdve a játékos szemléltetés és ismeretszerzés felfedezésén keresztül a művészetpedagógia megjelenéséig. Áttekintjük a kisgyermekkorai művészeti nevelés főbb állomásait a 17. századi pedagógiai modelltől egészen a 20. század elején kibontakozott hazai és nemzetközi pedagógiai reformtörekvésekig, bemutatta, hogy a *Kisdednevelés* című szakfolyóirat milyen publikációkat jelentetett meg az egyes rajztanítási elvekkel és módszerekkel kapcsolatban.

Kulcsszavak: rajztanítás, művészeti nevelés, óvodai nevelés, Kisdednevelés, sajtóelemzés

Bevezetés

A rajzpedagógia nemcsak a művészet szerepéről, stílusairól és alkotómódszereiről foglalt állást, hanem mindig tükrözte a rajztanár szemléletét, értékrendjét, sok esetben újító törekvéseit is. A különböző pedagógiai modellek háttérében az éppen aktuális kor életérzése, világfelfogása, filozófiai gondolata állt. A neveléstörténet klasszikusai: Comenius, Rousseau, Pestalozzi, Fröbel, Dewey és Nagy László reformtörekvéseikkel a vizuális nevelés terén is mérföldköveket állítottak elénk (Kárpáti, 1984a). De rövid ideig pillantunk vissza a kezdetekhez.

Az ókori időkből fennmaradt emlékek alapján arra következtetünk, hogy akkoriban nem volt módszeres, konkrét képzőművészeti nevelés (Vinczellér, 1983). Arisztotelész azonban a *Politika* című művében már megemlítette az alkotó tevékenységek fontosságát a nevelésben, és a legfontosabbnak tartott írás-olvasás, ének-zene, testgyakorlás tárgyak mellett a rajzot is felsorolta, bár érezhetően ennek a tárgynak csak helyenként volt létjogosultsága. A rajz „igen hasznosnak bizonyul a művészek alkotásainak helyesebb megítélésére”, illetve „ez tesz képessé a test szépségének meglátására” – indokolta szükségességét (Arisztotelész, 1969, pp. 117–118). Az oktatás azonban csak a 7. életévtől kezdődött, így tehát ez a kisgyermekkor tevékenységeket nem érintette. A reneszánsz korban a tudományok és a sokoldalú műveltség megszerzése mellett nagy szerepet kapott az esztétikai nevelés is, az utazások alkalmat adtak az ókori művészetek tanulmányozására, de ezek a kiváltságok csak egy bizonyos nemesi réteg számára voltak elérhetőek. Mátyás király külföldi mesterek és művészek meghívásával különösen nagy hangsúlyt fektetett a hazai művészetek és mesterségek fejlesztésére. (Vinczellér, 1983). Az intézményes rajzoktatás a középkorban Magyarországon egyrészt a céhes műhelyekben, másrészt pedig a kolostorok falai között valósult meg először geometriai, aztán szabadkézi rajz formájában is. A magyar rajzoktatási reformok bevezetése szinkronban volt az európai művészeti nevelési modellekkel. A rajzoktatást az I. Ratio Educationis rendelete intézményesítette 1777-ben, 1783-ban pedig megjelent ennek a rendeletnek a rajzoktatásra vonatkozó végrehajtott utasítása, amit az első rajztervnek is szoktak nevezni (Köves, 2009). A rajz intézményi keretek közötti tanítása, ill. nevelésben történő alkalmazása jó darabig csak az iskolát érintette, az óvodáztatás területén jóval később fedezték fel szükségességét. Ennek az egyik oka, hogy az iskoláskor előtti intézményes nevelés első kezdeményezései a 18. században valósultak meg, és csak a 19. század 2. felében, az óvodáztatás elődjének tartott infant schoolban jelent meg a foglalkozások között a rajz (Sztrinkóné Nagy, 2009).

A művészeti nevelés előzményei

A cseh pedagógus, Comenius (1592–1670) szerint mindaz vonzó a gyermekeknek, amit a saját érzékszervükkel tapasztalnak meg és a reális megfigyelés a tanulás folyamatában hatékonyabban működik, mint a szóbeli elbeszélés. Comenius felismerte, hogy a rajzok és az illusztrációk fontos szerepet töltenek be az oktatás során, mert az esztétikai élményt nyújtó tankönyvek a gyermekek érzékszerveit is fejlesztik. Saját rajzaival illusztrált *Orbis sensualium pictus* (A látható világ képekben) című képeskönyve a világon az első olyan tankönyvek között volt, ami a kisgyermekeknek szánt ismereteket játékosan, derűsen, gyakorlatiasan és képekkel díszítve szemléltette. Comenius a könyvben a gyakorlati étellel akarta megismertetni a gyermekeket, a tartalom nagy része a természettudományokkal, mesterségekkel foglalkozott. Az enciklopédikusan 150 fejezetre osztott könyv mindegyik témát egy famet-

szettel és alatta rövid, egyszerű leírással mutatta be. A képzőművészeteket is tárgyalta a képírás fejezetében (Heimann, 1985).

Rousseau (1719–1778) szakított a kor megszokott gyermeknevelési szokásaival és nézeteivel, és Comeniussal szemben ő a gyermek lelkében eredendően meglévő jó képességeket a természetes nevelés szellemében akarta kibontakoztatni. Boldog, megelégedett embert nevelni, ez volt az ő célja (Pukánszky, 2011). „Tiszteljétek a gyermekkort és ne siessetek nagyon itélni róla, akár jóban, akár rosszban.” (Rousseau, 1957, p. 117) – mondta ki azt a gondolatot, amely egy bő évszázad múlva a reformpedagógia legfontosabb hitvallása lett. Az *Emil, avagy a nevelésről* című könyve öt fejezetében öt életkori szakaszt mutatott be, tanulmányunk szempontjából a 2. a legfontosabb. Ebben a könyvben foglalkozott az érzékszervek fejlesztésével külön-külön részletesen, és különböző gyakorlatokkal trenírozta azok érzékenységének kifejlődését. „Mivel a látás valamennyi érzék közül az, a melytől a legkevésbé lehet elválasztani az ész ítéleteit, sok idő kell arra, hogy megtanuljunk látni.” (Rousseau, 1957, p. 177). Először tehát meg kellett tanítani a gyermeket a formákra és a másolásra is, hiszen: „A gyermek nagy utánzó, mindent igyekszik lerajzolni; azt akarom, hogy az én növendékem művelje ezt a művészetet, nem annyira magának a művészetnek kedvéért, mint inkább, hogy a keze biztos és a szeme ügyes legyen” (Rousseau, 1957, p. 178). Rousseau a rajzot tehát a kézügyesítés és az ismeretszerzés szolgálatába állította. Emil másolt, de nem papírról, hanem a természet formáiról, az eredetiről. Rousseau a firkától követte tanítványa fejlődését, aktívan közreműködve a folyamatban, sőt, vele rajzolva, amivel szintén megelőzte a korát. A fantázia nem kapott teret, mert Rousseau úgy találta, az kárára lenne a tanulási folyamatnak, ami a megfigyelt dolgok valóságos visszaadásáról szólt. Nem gyermekművészet volt ez, nem a tehetség felfedezése vagy kinevelése volt a cél. „Kezeimből kikerülve nem lesz, megengedem, sem hivatalnok, sem katona, sem pap; elsősorban ember lesz: mindaz, a mi egy ember kell, hogy legyen; szükség esetén ép úgy fog tudni mindent, a mi az életre kell, mint bárki más és a sors teheti a hova akarja, mindig a maga helyén lesz” – mondta (Rousseau, 1957, p. 15). Mindezt úgy tette, hogy szem előtt tartotta a gyermek boldogságát, figyelembe véve annak természetét, szükségleteit. Mondata ma is aktuális: „Nem az az ember élt legtöbbet, a ki a legtöbb évet számlálja, hanem a ki leginkább érezte az életet.” (Rousseau, 1957, p. 16).

A 18. század végén német nyelvterületen egy új pedagógiai törekvés jelent meg, a filantropizmus. Képviselői Rousseau nyomán arra törekedtek, hogy a nevelés minél természetesebb, emberközelibb legyen, ezért a tanítást játékosan, sok szemléltetéssel, testgyakorlással és művészeti neveléssel gazdagították (Pukánszky & Németh, 1998). A filantropizmus jeles képviselője volt a svájci Pestalozzi (1746–1827), akinek nevelési és oktatási tevékenységére erőteljesen hatott Rousseau felfogása. Őt elsősorban a szegény és elhagyott gyermekek nevelése érdekelte, őket akarta felkészíteni egy boldog, sikeres életre, amellet, hogy a majdani kenyérkereső munkájukhoz szükséges kéz-

műves mesterségeket, munkatevékenységeket erőteljesen előtérbe helyezte (Németh & Ehrenhard, 1999). Az oktatás során fontos szerepet kapott a rajz is, de ez szorosan kapcsolódott a mértani ismeretekhez. Pestalozzi szerint a helyes arányokat a mérés garantálja, amire meg kell tanítani a gyermekeket, és amit a természet utáni rajzolás során nem tudnak elsajátítani. Az *érzékletek ABC*-jében (ABC der Anschauung) elsőként jelenti ki a rajzpedagógia története során, hogy a képi ábrázolás különböző alapelemekből felépülő sajátos nyelv. Ő maga ügyetlenül rajzolt és nem hitt a képzőművészetben sem. Szerinte a rajz egy mindenki számára elérhető és megtanulható mértani alapelemekből egységbe szervezett rekonstrukció kell, hogy legyen (Kárpáti, 1984b). A módszerén alapuló ponthálós előnyomott rajzlapokat Magyarországon is használták a gyermekek, a rajtuk lévő pontok összekötésével különböző mintasorokat alkottak (Vinczellér, 1983).

Fröbel (1782–1852) vizuális eszközkészletében nem nehéz felfedezni a Pestalozzihoz való hasonlatosságot, már ami a geometriai alapelemek fontosságát illeti a látás tanítása során. A rajzolással kapcsolatban Fröbel fontos érdeme volt, hogy felfedezte a gyermeki firkrát, és ahogy az az életkorral változik, szemléltette a gyermek szellemi fejlődését. Bővebben nem foglalkozott vele (majd halála után kb. száz évvel következtek az ilyen témájú tudományos vizsgálatok), számára a gyermeki rajz a készségfejlesztésről szólt. Úgy gondolta, hogy a rajzolás az a tevékenység, amiben a gyermek alkotótevékenysége megmutatkozik. Ennek ellenére a gyakorlatban sokáig éppen az ellenkezője történt, a gyermekek szabályokat követve négyzethálós mintalapok segítségével gyakorolták a vonalak fajtáit. Fröbel összességében maradandó eredményeket ért el számos területen, megalapozta számos gyermeki rajzzal kapcsolatos jövőbeni kutatási terület kifejlődését. A rajz tanítását az óvodai nevelés részévé próbálta kiterjeszteni, számos feladatsort, módszertani eszközt, játékot dolgozott ki, és olyan területeket integrált, mint az ének, zene-rajz-mozgás programja (Kárpáti, 1985).

A reformpedagógia és művészeti nevelés mozgalmának kezdetei

Ellen Key 1900-ban megjelent *Barnetsarhundrade* (A gyermek évszázada) című könyve megelőlegezte a reformpedagógiai törekvések gondolatait. A svéd tanítónő élesen kritizálta a meglévő iskolarendszert, és egy újfajta szemléletű nevelés szükségességét sürgette, amely elismeri a gyermekkor és a gyermek jogait, tiszteletben tartja annak természetes fejlődési sajátosságait. Új nevelésre, és egy teljesen új iskolarendszerre volt szükség véleménye szerint, és ezzel a gondolattal számos reformpedagógiai koncepció és megvalósuló iskolamodell azonosulni tudott a későbbiekben. Nevelési koncepciójában visszaköszön többek között Rousseau pedagógiai nézőpontja, a kor lélektani irodalmának hatása, Darwin fejlődéselmélete és a nietschei életfilozófia emelkedettsége. Az úttörő reformtörekvések részeként a 20. század elején megjelenő művészetpedagógiát a modern művészeti irányzatok és a

korabeli életfilozófiák inspirálták. A reformpedagógia első iskolamodelljében, az „Új iskola” intézményeiben már megjelent ez a koncepció, majd később a reformpedagógia egészében alkalmazták a művészetet, mint alapvető nevelési eszközt (Pukánszky & Németh, 1998).

A 19. század utolsó éveiben művészettörténészek, esztéták érdeklődésének középpontjába került a gyermekművészet és több átfogó mű is foglalkozott ezek kapcsán az esztétikai nevelés kérdésével, a rajzolóképesség fejlődésével és a rajzok lélektani vizsgálatával. Olaszországban 1887-ben jelent meg Corrado Ricci *L'arte dei bambini* (A gyermekek művészete) című könyve, amelyben a szerző a gyermekrajzok fejlődéséről adott átfogó képet. A francia Bernard Perez 1888-ban jelentette meg *L'art et l'apocripie chez l'enfant* (Művészet és költészet a gyermeknél) című művét. Franciaországban Lucien Passy 1891-ben *Notes sur les dessins des enfants* (Jegyzetek a gyermekrajzokról) könyve jelent meg, 1892-ben pedig Albert Besnard *Dessins des enfants* (Gyermekrajzok) című művében foglalkozott a gyermekrajzok esztétikájával. Érdemes még megemlíteni az angol Ernest Cookot, aki 1924-ben jelentette meg *Art Teaching and Child Nature* (A művészet oktatása és a gyermeki természet) című tanulmányát a *Journal of Education* című szakfolyóiratban és több könyvet is írt a gyermekrajzokról (Németh, 1994). Az angol művészeti nevelésre hatással volt John Ruskin (1819–1900) és William Morris (1834–1896) munkásságáé is. Morris az ipari tömegtermelés személytelenségével szemben a kézműves kultúra szépségét és fontosságát hirdette és képviselte. Alkotótársával John Ruskin műkritikus- és íróval együtt nagy hatással voltak a 19. század végi iparművészeti törekvésekre (Németh, 2013). Németországban 1889-ben jelent meg Julius Langbehn (1851–1907) *Rembrandt als Erzieher* (Rembrandt mint nevelő) című könyve, ami Nietzsche gondolatait is tükrözte. Konrad Lange 1983-ban megjelent *Die künstlerische Erziehung der deutschen Jugend* (A német fiatalok művészeti nevelése) című könyvében az esztétikai ízlés kialakításával foglalkozott, míg Carl Götze *Das Kind als Künstler* (A gyermek mint művész) című műve a gyermekrajzok sajátosságait elemezte, a fantázia és a spontán önkifejezés fontosságát hangsúlyozta. Georg Hirth 1902-ben megjelent *Wege zur Kunst* (Utak a művészethez) című tanulmánykötetében a képek befogadásának problémakörével foglalkozott (Németh, 1994).

A gyermekrajz-kiállítások

Németországban 1887 és 1900 között bontakozott ki a művészeti nevelési mozgalom, és 1900-tól 1910-ig élte fénykorát. Az irányzat legfontosabb képviselőihez tartozott Alfred Lichtwark (1852–1914), Konrad Lange és Carl Götze (Joó, 2014). A hamburgi tanítók újító kezdeményezéseihez fűződnek az első eredmények a művészeti nevelés reformjai terén. Götze 1896-ban először állított ki Hamburgban olyan gyermekrajzokat, amelyek már a rajzoktatás új szempontjai alapján készültek. 1897-ben egy ismételt kiállításon

már ösztönszerű rajzok is szerepeltek, 1898-ban pedig a *Kinderkunst* (Gyermekművészet) című kiállításon pedig már egész Németország részt vett ösztönszerű rajzokkal és az új módszerrel készült gyermeki alkotásokkal, ami 1901-ben Berlinben is megisméltódott (Nagy, 1906; Joó, 2014). A művészeti nevelési mozgalomban különös jelentőséggel bírt 1901-ben Drezdában, 1903-ban Weimarban és 1905-ben Hamburgban megrendezett művészetnevelési napok, ahol egyetemi professzorok, művészek, pedagógusok egyeztették véleményeiket az iskolai nevelés új koncepcióiról. Legfontosabb célkitűzéseként fogalmazódott meg a képzőművészet, ill. a rajz fő tárgyként való beépítése az oktatásba, a gyermekek megfigyelőképességének megerősítése, a tanár művészeti tudásának szükségessége az oktatási folyamat során, és az általános népművelés kiterjesztése. (Németh, 1994; Joó, 2014). A gyermekművészeti kiállítások anyaga egyaránt vonzotta több szakmai terület képviselőit, a pedagógusok, a művészek és a gyermektanulmányozók más-más indítással, de egyforma lelkesedéssel vizsgálták a gyermekrajzokat.

A célok között megjelent az általános pedagógiai törekvés, hogy az értelmi fejlesztés egyoldalúságával szemben a gyermek érzelmi életét is fókuszba helyező tevékenység is szerepet kapjon az oktatás során. Cél volt még a rajzoktatás megreformálása, a mértani alakzatok gépies másolása helyett a helyes megfigyelés megtanítása és a fantázia szerepének felértékelődése. Így kerültek látótérbe a gyermek ösztönszerű rajzai. A gyermektanulmányozók pedig lélektani szempontból vizsgálták a rajzokat (Nagy, 1906).

Magyarországon az első gyermekrajz- és kézimunka-kiállítás 1903-ban Streitman Antal gimnáziumi tanár nevéhez fűződik, aki a berlini kiállítás mintájára a rajztanítás új módszereinek eredményeit, ösztönszerű rajzokat, óvodai alaki munkákat és iskolai kézimunkákat mutatott be 3–12 éves gyermekek munkáin keresztül. 1905-ben újabb gyermekrajz-kiállítás nyílt meg Kolozsváron, majd ugyanebben az évben Budapesten is (Nagy, 1906). Szintén 1905-ben jelent meg Nagy Lászlónak, a magyar gyermektanulmányi mozgalom alapítójának *Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából* című műve, melyben a gyermekrajzokkal lélektani szempontból foglalkozott, de munkáján keresztül szándéka volt a rajzoktatás és általánosságban az oktatás ügyének előremozdítása is (Baranyai, 1932). A Gyermektanulmányi Bizottság már 1906-ban elkészítette egy budapesti nagyszabású gyermekrajz- és kézimunka kiállítás tervét, melyen többek között a Kisdédnevelők Országos Egyesülete is részt kívánt venni. A kiállítás közvetlen céljának a gyermektanulmányozás ügyének előremozdítását jelölte meg Nagy László, de a pedagógiai újítás eszméit is fontosnak tartotta. Véleménye szerint a Gyermekművészeti kiállítás az elnevezéshez hűen, rá kíván mutatni a művészeti nevelés fontosságára, eszközeire, módszerére. Hangsúlyozta, hogy a gyermekek művészi, alkotó képzeletének és érzelmeinek az egész oktatási-nevelési folyamatban helye van, és az esztétikus környezet szerepére is felhívta a figyelmet (Nagy, 1906).

A Gödöllői művésztelep szerepe a művészeti nevelésben

A gödöllői művésztelep művészeti neveléssel kapcsolatos reformtörekvéseiben a századforduló új filozófiai, pedagógiai, esztétikai és természettudományos áramlatai tükröződtek vissza. Tevékenységük párhuzamos volt az életreform mozgalmak és az abba beágyazott reformpedagógiák térhódításával, melyekben a művészet új értelmet nyert, túlmutatott önmagán és feltöltődött egy morális és transzcendentális tartalommal. A családok életének kiemelten fontos szereplői voltak a gyermekek, akiknek az élete szabadon, demokratikus légkörben szerveződött. A kor társadalmi szokásaitól eltérően, a reformpedagógia szellemiségéhez híven ők egyenrangú tagjai voltak a közösségnek. Vizuális nevelésük során főszerepet kaptak a gyermekkönyvek illusztrációi. A gyermekek vizuális és tárgyi kultúrájára nagy súlyt fektetett a kolónia, az esztétikus környezet a gyermekek nevelése során határozottan szerepet kapott. A játékszereik, a mesekönyvek művészi igényességgel készültek, a kolónia tagjai maguk is foglalkoztak játékkészítéssel és meseillusztrációkkal. „Tulajdonképpen velük született meg a valódi magyar gyermekkönyv-illusztráció.” – írta Tészabó Júlia (2005, p. 21). A művésztelep vezetőinek, Nagy Sándornak és Körösfői-Kriesch Aladárnak a művészeti neveléssel és a rajzoktatással foglalkozó tanulmányai rendszeresen megjelentek a kor folyóirataiban, a *Népmívelésben*, a *Rajztanításban*, a *Huszdik Században* és a *Magyar Iparművészetben*. A 20. század kezdeti éveiben élesen kritizálták az iskolai oktatás gondolkodást nem támogató, lélekölő gyakorlatát és a rajztanításban, a művészeti nevelésben látták a gyermeki képességek kibontakoztatását. Nagy Sándor művészeti neveléssel kapcsolatos nézeteire is hatással volt a gyermeklélektan, melyet valószínűleg Nagy Lászlóval való barátsága is megerősített. Nézeteit a művészeti nevelésről 1905-ben a *Huszdik Század* folyóirat közli. A megfelelő nevelési munkához szerinte elengedhetetlen az érzékelés és a megismerés folyamatának- és a gyermek fejlődési szakaszainak ismerete (Révész, 2003). A rajznak kiemelt jelentőséget tulajdonít, ahol a közvetlen megismerés és a tárgyi megismerés egymásra épül. A rajzolás, (...) „ez az öntudatlan, szinte önkénytelen leckeisméltés az agyfejlődés legfontosabb ténykedése, mert ezzel veti meg kiki egyéniségét és mert ezen fordul meg a tiszta megismerésünk, helyes tudásunk – és hát ezzel életünk is” – fogalmazta meg tanulmányában (Nagy, 1905, p. 31). Cikkében a gyermeki irka-firka jelentőségét hangsúlyozza még, melyekben a gyermeki fantázia, a gyermek érzéki benyomásai tükröződnek vissza az ismétléssel egyre tökéletesedve, ha nem tömné tele a sok tanulnivaló a gyermek fejét idő előtt. „Azért a jövőben elképzelt tanulóifúság kezében a rajzoló önt látnám az író helyett” – fejezte ki végül óhaját. (Nagy, 1905, p. 39).

A Kisdednevelés szerepvállalása a művészeti nevelésben

Tanulmányunk következő részében a *Kisdednevelés* cikkanyagait áttekintve példákat kerestünk arra, hogy miként reagált a folyóirat a kor jellemző művészeti törekvéseire és újtó gyakorlataira, hogyan alakították a reformok a témaköreit és hogyan jelentek meg ezek az óvodai nevelés gyakorlatában. Elsődleges forrásanyagként az Arcanum digitális adatbázisában rendelkezésre álló lap számait használtuk fel 1882-től 1933-ig. A választott időszak kezdetét az adatbázis legkorábbi elérhető lapszámához igazítottuk, a végét pedig a lap szempontjából lényeges fordulópontra adta, hiszen Kenyeres Elemér szerkesztő halálával lezárult egy emblematisz időszak, amely a reformmozgalmakra kifejezetten nyitottan és értően figyelt. Vizsgálatunkhoz közel 40 rajzzal és rajzolással foglalkozó tanulmányt találtunk elemzésre alkalmasnak az adott időszakból, melyek vázlatos, mozaikszerű bemutatásával együtt megkíséreljük tematizálni és időkategóriákba rendezni a lap különböző reformtörekvésekre adott válaszait, állásfoglalásait.

Az óvodai nevelés első szakfolyóiratát az 1869-ben megalakuló Kisdednevelők Országos Egyesülete hívta életre. A lap 1870-ben jelent meg először *Alapnevelők És Szülők Lapja* néven, rövid szünet után 1872-ben *Nevelési Szakközlöny* címmel indult újra és 1877-ben vált rendszeressé a már végleges *Kisdednevelés* elnevezéssel. A kezdeti években a szerkesztők túlnyomó többsége Fröbel elveinek gyakorlati megvalósítására törekedett, nagy hangsúlyt fektettek az értelem fejlesztésére. Fröbel és követői verseit, dalait, játékeit fordították és közölték, majd később Fröbel szellemében magyaros dallamra írt műveket is (Peres, 1896). Az 1891-ben kiadott kisdedővási törvény azonban nagy hatással volt a népi, nemzeti irány felerősödésére is. Ennek első képviselői közé számított Péterfy Sándor óvóképezdei igazgató, majd köré csoportosultak azok, akik támogatták még a magyaros irányt és kritikával illették a Fröbel rendszer merevségét és a magyar sajátosságoktól eltérő módszereit (sz.n., 1928).

A következő cikkekben jól látható, hogy az 1882 és 1904 közötti időszakban legjellemzőbben a Fröbel-rendszerrel kapcsolatos érvek és ellenérvek képviseltették magukat a folyóiratban, párhuzamosan létezett egymás mellett a fröbeli gyakorlat és megszokás, az új reformok szükségességének felismerése és az új módszerek felé fordulás is. A *festés az óvodában* című cikk 1893-ból Torkos Gizella óvónő praktikus tanácsait közvetítette a színes ceruzával való színezésről. A színezést egyszerű geometrikus formák kitöltésével javasolta, majd ha a gyermek már ügyesebbé vált, akkor az éppen aktuális témával kapcsolatos tárgyak képét, ill. alakokat is kifesthetett. Az óvónő feladata volt, hogy ezek sablonjait előre elkészítse és sokszorosítsa, tehát szabad rajzolás ebben az esetben nem történt (Torkos, 1893). Ugyanebben az évben Székely Gáborné óvónő *Szabadkézi rajz* című cikke a Fröbel-féle hálószerű rajzot illetve kritikával, helyette szabadabb, kötetlenebb formát javasolt a foglalkozásnak. A gyakorlatban azonban a szabadkézi rajz sem le-

hetett még olyan szabad, hisz a cikkben a „hossz- és keresztvonalak”, „vonal és körök alkotása” „összekötés”, „másolás”, „utánzás” szabták meg jellemzően a rajzolás menetét (Székely, 1893). 1896-ban került megrendezésre a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus, melyen a kisdiednevelési szakosztályon belül külön részt kapott a „kisdiednevelés nemzeti iránya”. Ennek képviselőivel Láng Mihályt, Székely Gábornét és Csontosné Aczél Máriát bízták meg. Hat óvóképző intézet anyagáról kaphatunk képet az Óvodáink az ezredéves kiállításon. 3. Gyermek- és közművelődési csarnok című beszámolón keresztül, amely hangsúlyosan foglalkozott a Fröbel féle foglalkozások hiányosságaival, miszerint „még sok a cifraság, díszmunka (...) mik nem óvodába valók s a melyek csak gyötrik a gyermeket, s nem fejlesztik őt.” (S.A., 1896, p. 385). Ugyanakkor örömmel tudósítja, hogy a „munkák nagy változáson mentek keresztül s ezen átalakuláson meglátszik a kor szelleme, a természetesebb és nemzeti irányú nevelés.” A Fröbel féle pontozott és vonalazott lapon való rajzoltatás kritizált eredményei mellett a Fröbel–képezde bemutatott „tisza” lapokon történt rajzokat is, „s ezen rajzok semmivel sem tökéletlenebbek, mint hálózott papíron”. A leendő óvónők kiállított rajzaival szemben a leginkább a mértani rajzokat és pontozott hálóra történő rajzolást illette kritikával, de a bátortalan színhasználat és az egyhangúság is szemet szúrt a szerzőnek. A cikk végén a csak monogrammal jelzett szerző kifejezte reményét az óvónők tananyagának fejlesztésével kapcsolatban, hisz „akkor könnyebben és gyorsabban vihetőek keresztül azon reformok, melyek most csak nagyon lassan tudnak hódítani magukban az óvónőképzőkben is” (S.A., 1896, p. 385). A rajz fontosságának felismerése ez időben már jól láthatóan megjelent a lap cikkanyagában és volt igény a külföldi kitekintésre, a külföldi példák megismerésére is. A *rajz az óvodában* című cikk egy francia újságban jelent meg 1896-ban, a lap a fordítását közölte ugyanabban az évben. A szerző véleménye szerint az értelem fejlesztésén legyen a hangsúly, hiszen a rajz fejleszti nem csak a kez ügyességet, hanem az értelmet is, tehát a figyelmet, az összehasonlítást és a gondolkodást. Elvetette a geometrikus alakzatok másolását, mert ez „messze is esik attól a foktól, amelyre a rajzban a gyermeket el akarjuk juttatni”. Ezután olyan gyakorlatokat részletezett, melyekkel a gyermek logikai és gondolkodási képessége fejlődik, és megtanul „látni, megtanulja azt rajzolni le, amit lát, és megtanulja a különböző nézőpontokból készült rajzot helyesen leolvasni” (Kergomund, 1896, pp. 556–557). Ez az álláspont már túllépett a rajz mechanikus, mértani gyakorlatain, de még nem érzékelt az éppen ébredező, újító gondolatokat, amik Európában ezzel egy időben tért nyertek, és amelyek az érzelem fontosságát már nagyon is hangsúlyozták. A „művészeti nevelés” kifejezéssel 1898-ban találkozhatunk először a lap augusztusi számában, a *Tanügyi kongresszus naplója* című részletekben közölt összefoglalóban, amely a *Művészeti nevelés a családban* című előadás leiratát is közölte. Az előadó, özv. Komócsy Józsefné, valószínűleg óvónő lehetett, aki tájékozott volt a kor legfrissebb, modern törekvéseivel kapcsolatban és előadásában többször is hivatkozott William Thierry Preyer

fiziológus kisgyermekkel kapcsolatos nézeteire. A szerkesztő már a cikk elején felhívta a figyelmet a szerző új és szokatlan gondolataira, melyek már jelezték a gyermekekkel- és művészeti nevelésükkel kapcsolatos új gondolatok és módszerek térhódítását a gyakorlati életben is. A cikk szerzője szerint már a gyermekkorban szükséges volna az általános műveltség kiterjesztése, a későbbi művelt társadalom kialakítása érdekében. Azonkívül a gyermekben nem csak az utánozni vágyás él, hanem az is, „hogy a külvilágnak az ő lelke beíratlan lapjain elevenül tükröződő képeit reprodukálja” (S.A., 1898, p. 395). Cél volt tehát a „gyermekben rejlő előadó képességet mentől jobban érvényre juttatni”, és egyúttal úgy tanítani a helyes forma-, arány-, és térérzékelést, hogy a gyermek észre se vegye a tanítást, csak az örömet és szórakozást élje meg (S.A., 1898, p. 396). Ugyancsak 1898-ban, eredetileg a *Kindergarten* című folyóiratban jelent meg dr. Pappenheim Károly cikksorozata a *Rajz az óvodában* címmel, amelyet a Kisdednevelés is közölt. A cikk érdekessége volt, hogy a saját vélemény mellett több óvónőt is megkérdezett a témával kapcsolatban. Hét kérdést tett fel nekik a szerző, melyek a rajz fontosságára, a hálóbá rajzolás (Fröbel módszere után) és a szabadkézi rajz módszerének alkalmazására, a színek tanulásának módjára és eszköztárára vonatkozott. A szerző egyébként meglepő módon a rajzot az óvodában nem tekintette szükségesnek, amivel kapcsolatban a cikk végén a szerkesztőség röviden kifejezte egyet nem értését. Ami a válaszokat illeti: a hálós rajzoltatásnak egyre több ellenzője akadt ebben az időben már, de még mindig sok helyen alkalmazták a „matematikai és logikai képzés eszköze”-ként (S.A., 1898, p. 583), ezzel párhuzamosan viszont már sokan nyitottak voltak a szabadkézi rajzra a természet-vagy a képzelet után. A színek használata a gyakorlati életben leginkább kifestési céllal történt az óvodában, és a vízfestéket vagy a színes ceruzát sokan nehezen kezelhetőnek tartották (sz.n., 1898). Az 1900-ban megjelent *Rajzolás az óvodában* című rövid cikk egyenesen kijelentette: „A hálózat használata az óvodákban csak szokás, s fontosabb okok nem támogatják.” (sz.n., 1900, p. 363). A szerző sajnos konkrét forrást nem említve megállapította, hogy kísérletek alapján a gyermek sokkal jobban szeret rajzolni a tiszta papíron, mint a hálósra, ehhez hozzászokva otthon is szívesen rajzol képzelet után és hosszú távon a ceruza vezetése is biztosabb lesz nála. A mértani sablonfeladatok helyett azt ajánlotta, hogy a gyermek által ismert, egyszerű tárgyakat rajzoljon a gyermek, és ezáltal gyakorolja az egyenes és ferde vonalakat és az irányokat (sz.n., 1900). Ez a rövid tanulmány annyiban is figyelmet érdemel még, hogy ez volt az első ábrákkal közölt rajz témájú tanulmány a lapban, amely így kézzelfogható gyakorlati útmutatót és segítséget tudott adni az óvónőknek.

A rajztanítás történetében fordulópontot jelentett az 1905-ben kiadott népiskolai tanterv, amely a természeti megfigyelés utáni alkotói gyakorlatot emelte a rajz középpontjába. A rajz tantárgy művészeti tárggyá vált, végre elkülönült a matematikától és az ábrázoló geometriától. Megjelent az emlékezet utáni rajzolás lehetősége az iskolában, teret kapott a fantázia (Kár-

páti, 1993). Az új irányra szinte azonnal reflektált a Kisdednevelés is, több tanulmány is megjelent az óvodai rajzolás gyakorlatának egyidejű megújításának szükségességével kapcsolatban. Az 1905-ben a Budapesti Kör februári gyűlésén felolvasott *A rajztanítás új iránya az óvodában* című tanulmány egyértelműen jelezte azt az Európában és az Amerikai Egyesült Államokban végbement hatalmas társadalmi, gazdasági, szociokulturális átalakulást, amely az élet minden területére hatással volt. „Reformok korszakát éljük. (...) Most ért fordulóponthoz a rajzoktatás is!” (Barton, 1905, p. 147) – írta a szerző. A továbbiakban egy komplett, pontokban tárgyalt rajzreformtervezet bontakozott ki az olvasó szeme előtt, amelyben a szerző a népiskolai reform részletezése után áttért az óvoda ügyére. Lélektani kutatásokra hivatkozva és rajzfejlődési sajátosságokat taglalva hangsúlyozta a gyermekkori firka fontosságát és felvetette a szemléltetésen, pontos megfigyelésen alapuló játékos rajzot, amely illeszkedik a gyermek fejlődési sajátosságaihoz, úgy, mint ahogy az iskolában. Utolsó soraiban az óvoda szerepét hangsúlyozta: „Ha az óvóiskola ezen feladatát helyesen megoldja, segítségére lesz az elemi iskolának, segítségére lesz a művészi nevelésnek, szóval oly fontos missziót tölt be, mely méltóvá teszi, hogy a legelső helyet foglalja el az általános nevelés faktorai között !!!” (Barton, 1905, p. 150). A népies, magyar irány egyik fő képviselője volt Székely Gáborné, szegedi óvónő, óvodavezető, a KOE tagja, számos publikáció szerzője. A *Gyermekművészet a nevelés szolgálatában* című tanulmányát a Huszadik Század folyóirat köré csoportosuló gondolkodók és a Társadalomtudományi Társaság pedagógiai kutatásaira való utalással kezdte, melyek az ember helyes testi és lelki fejlődésével foglalkoztak. Székely Gáborné az értelem fejlesztésére irányuló fókuszot az érzelmi nevelés fontosságára kívánta irányítani, emellett kitért a természetközeli nevelésre, a rajz kívánatos szerepére a nevelés során, a gyermek örömteli tevékenységének fókuszára és a műveltség, a műélvezet tanításának fontosságára. Ez az új irány együtt élt a gyakorlatban ekkor még a mértani elemek rajzoltatásán alapuló módszerrel, tehát erős megosztottság jellemezte a témában a szakembereket (Székely, 1905). 1906-ban, *Az óvodai rajz újabb módszere* című írásában óvónői hivatása alatt megélt gyakorlati tapasztalatairól írt a rajztanítás új irányával kapcsolatban, amit ő is képviselt. A rajz nem cél többé, hanem eszköz, a gyermeki öröm figyelembevételével, a beszéd és az értelemgyakorlatokkal összehangolva történjen-vallotta. A különböző típusú vonalak tanítását nem a mértani alapokon nyugvó előgyakorlatokkal végezte, hanem a gyermek által ismert tárgyak rajzolása közben. 30 éves óvónői tapasztalata és ez idő alatt összegyűjtött gyermekrajzai és a különböző módszertani kísérletezései a rajz terén bebizonyították számára módszerei helyességét (Székely, 1906). *A Rajzoktatás az óvodában* című tanulmány, amelyet a Csongrádmegyei Kör közgyűlésén adott elő a szerző, a rajzoktatás történeti áttekintését tűzte ki célul, az őskortól kezdve, a középkori klasszikus tanítókon keresztül egészen az adott kor legújabb művészeti-nevelési törekvéseiig. A szerző a legújabb álláspontot képviselte a rajzoltatás gyakorlatában: a gyermeket szórakoztatva,

játékosan kell nevelni, úgy, hogy a gyermek használhassa fantáziáját. Meg kell tanítani helyesen figyelni, szem előtt tartva, hogy nem művészt kell nevelni, hanem „élő embert, szabad akarattal, tudatos cselekvési képességgel, önálló ízléssel és helyes szépérzékkel” (sz.n., 1906, p. 271).

1903-ban Teleki Sándor gróf vezetésével megalakult a Gyermektanulmányi Bizottság, majd 1910-ben Weszely Ödön vezetésével annak pedagógiai szakosztálya is, amely a gyermektanulmányozás új eredményeinek pedagógiai területen történő alkalmazásán dolgozott (Gál, 2012). A pedagógiai szakosztály megalakulásával még ugyanabban az évben egyre nagyobb számban jelentek meg a lapban a gyermektanulmányozással kapcsolatos cikkek. Hangsúlyos szerepet vállalt a folyóirat az óvodai gyermekrajzok összegyűjtésében is, amit például 1910-ben *A Gyermektanulmányi Múzeum szervezete* című írás is képviselt, amely ösztönszerű rajzok gyűjtésére szólította a *Kisdédnevelés* olvasóit. Az emlékezetből, előrajzolás nélkül készült rajzokat pontos adatokkal ellátva a gyermeklélektani, és a fejlődési fokozatok összehasonlító vizsgálataihoz kívánták felhasználni (sz.n., 1910). Ballai Károly, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság- és a Gyermektanulmányi Múzeum titkára rendszeresen publikált a gyermektanulmányozás óvodai lehetőségeiről a lapban, 1910 és 1911 között számos cikk és cikksorozat született általa, olyanok is, amelyek a rajzolással foglalkoztak. Ilyen volt például *A lőcsei kisdédóvói kiállítás tanulságai* (1910), *A kisdéd ösztönszerű munkái* (1911b), *A gyermektanulmányozás módszereiről* (1911a) és *Az első magyarországi országos kisdédóvói kiállítás* (1911c). A rajzot illetően úgy vélte, hogy a gyermek szabadon kifejező mozdulataiból eredő rajzolás elsősorban nyelv, és csak másodsorban tartozik a művészeti tevékenységek közé. Az ösztönszerű rajzot szorgalmazta az óvodában és annak különösen nagy szerepet szánt a magyaros foglalkozások megteremtésében (Ballai, 1910, 1911a, 1911b, 1911c).

Az elkövetkezendő években csekély számú rajzzal foglalkozó tanulmány jelent meg a folyóiratban, melyek főként a rajz gyakorlati elsajátítására vonatkoztak, mégpedig az óvónők szemszögéből. Szembetűnő az is, hogy az apróhirdetések és a rövid tudósítások között jelentősen megszorodtak a rajzos oktatások felhívásai. Egy 1911-ben megjelent hódmezővásárhelyi tanfolyamról szóló tudósítás szerint az óvónőnek kétféle okból is szüksége van a rajzolásra: a mese és elbeszélések szemléltetéséhez és a gyermekek rajzos kísérleteihez szükséges támogatáshoz. A tanfolyamon az óvónők először egyszerű, kézügyesítő gyakorlatokat folytattak, majd modell után mértani testeket rajzoltak, ez alapján pedig emlékezetből egyszerű tárgyak megalkotása következett. A feladatok ez után nehezebbé váltak, az emberi test és a fej arányai és mozdulatai kerültek sorra, majd különböző állatok rajzai. Mindez előrajzolás és nem természet után történt, tehát a tanár mindent felrajzolt a táblára, ennek ellenére a cikkben egyértelműen jelzi a szerző, egy résztvevő, ennek nagyfokú nehézségét. A legfőbb elvárás és az óhajtott eredménye az volt a gyakorlatoknak, hogy az óvónő illusztrálni tudja mondandóját és

meséit, így színesítve a foglalkozásokat (sz.n., 1911). Ebben az időszakban az óvodában hasznosítható rajz több típusát is oktatták továbbképző tanfolyamokon, előadásokon, úgy, mint a módszeres rajzot, típusos rajzot, táblarajzot, szabadkézi rajzot és illusztrációt. A rajz művészeti tárgyként történő felemelkedése után érezhetően súlyt helyeztek az óvónő rajztudásának fejlesztésére is, és a tanfolyamok, továbbképzések népszerűsítésében a lap is kivette a részét.

Az első világháború és a súlyos anyagi nehézségek miatt a *Kisednevelés* kényszerzünetet tartott 1919–1923-ig. 1924-ben a lap szerkesztői feladatát Kenyeres Elemér, a budapesti Állami Óvónőképző tanára kapta meg, és szerkesztőségi ideje (1924–1933) alatt a gyakorlati útmutatókra és tanácsokra fókuszáló lap a reformpedagógia és gyermektanulmányozás mozgalmának újító módszereire fokozott figyelmet szentelve egyedülállóan nívós szaklap-pá alakult át (Anderko, 1984). Kenyeres fontosnak tartotta a neves külföldi pedagógusok kisednevelésre vonatkozó fő műveinek fordítását és közreadását, így kiadásra került többek között Comenius *Anyaiskola* című műve; Brunszvik Teréz élet- és jellemrajza, emlékiratai; Pestalozzi levelezése; az első nagyobb Herbart-fordítás és Fröbel több tanulmánya. Comenius Anyaiskolájához írt előszavában Kenyeres azt írta: „a legelső s a legrégebbi könyv, mely a kisednevelésnek úgyszólván minden kérdését tárgyalja és pedig könnyedén, lehet mondani, egészen népszerűen.” (Kenyeres, 1929, p. 300). Comenius a játék, a foglalkoztatás, a kézimunka fontosságát hangsúlyozta: „építsenek, gyúrjanak, alkossanak és romboljanak, vágjanak, fúrjanak, faragjanak, egyszerűval folyton szorgalmatoskodjanak képességeiknek megfelelő módon és mértékben.” (Dömötör, 1893, p. 167). A rajzról azonban nagyon keveset írt, megelégedett azzal, hogy a gyermek: „a harmadik s negyedik évben (...) a krétával vagy a szénnel pontokat, vonalakat, kereszteteket, kis karikákat tudjon festeni.” (Comenius, 1929, p. 32). Fröbel módszereinek az óvodai nevelésben követői és kritikusai is szép számmal akadtak. A *Kisednevelés* folyóirat teret engedett mindkét oldal vitáinak és az ún. „egyeztetők” véleményeinek is, akik végül beillesztették egyes eszközeit a magyar óvodai hagyományos foglalkozások közé. Kenyeres Elemér, a *Kisednevelés* főszerkesztője, aki támogatta Fröbel főbb tanulmányainak fordításait és kiadását a következőt fogalmazta meg *Fröbel gyermekismerete* című több részes tanulmányában: „Fröbelt nem szabad a mai gyermektanulmányi törekvések szemszögéből nézni és csakis ezek mértékével mérni, mert így könnyen olyan szándékokat tulajdonítunk neki, amelyek távol állottak tőle. (...) Azok, kik alapgondolataival és törekvéseivel nincsenek tisztában, rendszerében csupa mesterkéltséget, elvontságot és életteleniséget látnak. Pedig tulajdonképpen bámulnunk kell azért, hogy emelkedett világfelfogásának egyszerű játékeszközökben is kifejezést tudott adni. Szigorú következetességgel kifejlesztett foglalkozási eszközeinek építménye bizonyos esztétikai hatást tesz szemlélőjére. Ez az építmény azonban az ő világnézetének, céljainak ismerete, lelkesedésének melege nélkül élettelennek tűnik fel.” (Kenyere-

res, 1925b, pp. 184, 187). Cikksorozata egy másik részében a Fröbel rajzzal kapcsolatos állásfoglalásáról esett szó. Kenyeres a spontán rajz értékét hangsúlyozta a másolással szemben és véleménye szerint: „Fröbel még nem veszi észre, hogy milyen nagy különbség van a kisdiedkori szabad vagy ösztönszerű rajz és a másolással létrehozott rajz között. Míg ugyanis a gyermek spontán rajzaiban már egészen jól fölismerhető alakokat vázol, addig másolással a legegyszerűbb minták lerajzolására is alig képes.” (Kenyeres, 1925a, p. 99). A sokat vitatott négyzethálós rajzoltatás – Fröbel szerint – fejlesztette a gyermek szemét, kezét és tudatosabbá tette a különböző helyzetű, irányú és nagyságú egyenesek rajzolása közben. Kenyeres viszont a szabad rajz fontosságát hangsúlyozza, mert az fejleszti a figyelmet, emlékezetet és képzeletet (Kenyeres, 1925a). A klasszikus tanítók művei után a modern, új irányzatok ismertetésére került sor, a reformpedagógia és a gyermektanulmányozás hazai vagy külföldi képviselőinek tanulmányai is megjelentek a folyóiratban. Kenyeresnek fontos szerepe volt Maria Montessori pedagógiai módszerének hazai népszerűsítésében, műveinek fordításában is. Ami a rajzot illeti, Burchard Bélaváry Erzsébet a következőket említi *A Montessori-féle kisdiedóvó-intézet* című cikkében: „Azt mondják: Montessori egyoldalúan intellektuálisan neveli a gyermekeket, mert száműzte iskoláiból a gyermekes játékokat, a szabad rajzot. Mint a fenti sorokból világosan kitűnik, ez az állítás téves információkon alapszik, amelyek onnan származnak, hogy Montessori könyvei s a róla szóló irodalom nem tesz külön említést a játékokról, dalokról, mesékről, melyek pedig az ő iskoláinak életében is helyet foglalnak, nem ugyan didaktikai célok szolgálatában, hanem szórakoztatásra.” (Burchard Bélaváry, 1926, p. 175). Való igaz, a lapban megjelent Montessori fordításokban nem talákoztunk a rajzolás témakörével. Kenyeres szükségesnek tartotta az óvónők és az óvónőnövendékek mélyebb pedagógiai műveltségének elősegítését a nagyszámú tudományos igényű tanulmány megjelentetésével. Gyakorlati jellegű tanulmányok, különnyomatok kisebb számban jelentek meg, de tanulmányunk szempontjából kiemeljük a *Táblai rajzolás* 5 részes sorozatot, amely részletesen, ábrákkal illusztrálva kívánt segítséget nyújtani az óvónőknek foglalkozásaik színesebbé tételéhez. Klaudy Gyula, a sorozat szerzője *A rajz az óvónőképzőben* című tanulmányában foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a leendő óvónők biztos és jó rajztudása miként és milyen óraszámban alakítható ki a képzőben. „A rajztanítás az óvónőképzőben jelenleg is hiányos.” (Klaudy, 1925, p. 112) – jelentette ki, pedig szerinte az óvónő feladata még a tanítónőnél is összetettebb a rajz tekintetében, hiszen neki lehetőleg minden gyakorlati foglalkozását rajzzal kellene kíséreni. A cél, hogy kézügyesítő gyakorlatok elsajátítása után a jelölt megtanulja a helyes látást, majd a helyes rajzérzéklet. Ehhez azonban elegendő idő szükséges, négy évfolyam esetén az első három évfolyamon heti három óra, a negyedik évfolyamon heti négy óra. Ha azonban a helyes látásra nevelés elmarad, akkor csak gépiesen másolt sémákat tud használni az óvónő, ami mindig csak egy mozdulatra vagy helyzetre alkalmas (Klaudy, 1925). Egy tapasztalt, nagy

tudású óvónő, Székely Gáborné *Alkotó foglalkozások a kisededkorban*. A rajz című tanulmányából kiderül, hogy foglalkozásaiban nem vetette el a múlt helyesnek ítélt gyakorlatait sem, de a legfontosabbnak mégis az ösztönszerű rajzot tekintette, amiben a lélek és a kreativitás is megnyilatkozhatott. Alkalmazta tehát a módszeres, vezetett rajzot is, de csak szemléltetés után, emellett rajzoltatott emlékezet után is, ami a kor legmodernebb felfogását tükrözte (Székely, 1926). Kenyeres Elemér szerkesztői időszaka alatt két fontos, jubileumi kiállítás is megrendezésre került, mindkettőről részletes tudósításokat készített a folyóirat. 1928-ban a magyar kiseddévás 100 éves évfordulóját ünnepelték nagyszabású, gazdag kiállítással, időrendi sorrendben bemutatva adott korszakok eszközeit, dokumentumait, gyermekmunkáit, kiadványokat és természetesen képviseltették magukat a gyermekrajzok is. Az eseményről három részes cikksorozat született. „Az elsorolt munkanemek közül egyikben sem volt oly nagy a haladás a múlttól a jelenig, mint a gyermekrajzokban” – állapította meg Székely Gáborné, a cikksorozat egyik szerzője. A sablonokkal, rácsos papírokon készített rajzoktól a színes ceruzás ösztönszerű rajzokig szemléltette a fejlődést a kiállítás anyaga (Székely, 1928, p. 313). Ugyanebben az évben *A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus kiseddévási kiállítása* című cikk számol be a második jelentős, óvodai területet is érintő eseményről. Ez a kiállítás az akkori, modern óvodai munka eszközeit, tárgyait tárta a néző elé, külön részt kialakítva a rajzoknak. Óvodában nem cél a gyermeket megtanítani rajzolni, a rajz megkedveltetése a fontos feladat – állapította meg a szerző. Nem is törekedtek díszes, precíz, szemet gyönyörködtető alkotások kiállítására, amik nem adtak volna reális képet a gyermek rajzkészségéről. Voltak itt firákák, egyszerű vonalrajzok, vezetett és önálló rajzok is. „Azok akikkel otthon foglalkoztak, sok érdekes rajzot készítettek, de a többség a rajzbeli készségben igen gyenge” – állapította meg Stelly Gizella, a cikk szerzője, akinek a megjegyzése valószínű kizárólag csak a rajztudás meglétére koncentrált a tudósításban (Stelly, 1929, p. 371).

Összegzés

A 20. század rajzpedagógiájában észrevehetően visszaköszöntek a régebbi korok felfedezései és az újító gondolatai, majd ezek párhuzamos együttélése és egymásra hatása a tudománnyal és a művészeti területtel. A régebbi korok szigorú technikai ábrázolásra tanítása után a gyermek évszázada teret engedett az önkifejezésnek, meglátta a gyermek egyéniségét, kreativitását és ezeknek a rajzban rejlő kifejeződési lehetőségeit. A *Kiseddnevelés* láthatóan a kor minden történésére reagált, értő, szakmai fóruma volt nemcsak az óvodapedagógusoknak, hanem a tudomány képviselőinek is. Véleményei és állásfoglalásai egyaránt tükrözték a lap szerkesztőjének, és a köré gyűlt munkatársaknak személyiségét, szakmai felkészültségét és elhivatottságát. A lap írásai jól tükrözik azt is, hogy a korszak elméleti és elképzelési gyakran nem, vagy csak részben valósultak meg a gyakorlati óvodai nevelés során.

Irodalom

- Anderkó, L. (1984). A „Kisdednevelés” Kenyeres Elemér szerkesztésében (1923–1933). *Óvodai Nevelés*, 34(4), 131–134.
- Arisztotelész (1969). *Politika*. Gondolat Könyvkiadó.
- Baranyai, E. (1932). *Nagy László munkásságának neveléstudományi eredményei*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt.
- Gál, A. (2012). A gyermektanulmányozás és a gyógypedagógia kapcsolata a 20. század elején Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, 62(11–12), 224–234.
- Heimann, L. (1985). Comenius Orbis Pictusáról. *Rajztanítás*, 27(7), 11–18. https://adt.arcanum.com/hu/view/Rajztanitas_1985/?query=comenius&pg=84&layout=s
- Joó, J. (2014). A német művészetpedagógia története 1900–1980 között. *Neveléstudomány: oktatás - kutatás - innováció* 2(4), 79–91.
- Kárpáti, A. (1984a). Tantárgytörténeti fejezetek *Rajztanítás*, 26(2) 8–9. https://adt.arcanum.com/hu/view/Rajztanitas_1984/?query=dewey&pg=45&layout=s (2024. 09. 07.)
- Kárpáti, A. (1984b). Fejezetek a gyermekrajzok művészettörténetéből 2. *Rajztanítás*, 26(6), 32–33. https://adt.arcanum.com/hu/view/Rajztanitas_1984/?query=pesta%20lozzi&pg=213&layout=s (2024. 09. 07.)
- Kárpáti, A. (1985). Vizuális játékok a gyermekkertben *Rajztanítás*, 27(1), 25–26. https://adt.arcanum.com/hu/view/Rajztanitas_1985/?query=fr%C3%B6bel&pg=26&layout=s (2024. 09. 07.)
- Kárpáti, A. (1993). Elvek, eszmények, paradigmák a magyar rajztanításban a kezdetektől a hetvenes évekig. *Magyar pedagógia*, 93(1–2), 19–35.
- Köves, Sz. (2009). *A hazai rajzoktatás története (1777–1944) kortárs nevelési és művészeti irányzatok tükrében*. Doktori disszertáció.
- Németh, A. & Ehrenhard, S. (1999). *Reformpedagógia és az iskola reformja*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Németh, A. (2013). Az életreform társadalmi gyökerei, irányzatai, kibontakozásának folyamatai. In Németh, A. & Pirka, V. (Eds.), *Az életreform és reformpedagógia – recepció és intézményesülési folyamatok a 20. század első felében* (pp. 11–54). Gondolat Kiadó.
- Németh, F. (1994). A gyermek mint rajzoló művész. *Létünk*, 24(1–2), 49–64.
- Pukánszky, B. & Németh, A. (1998). *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Pukánszky, B. (2011). Három paradigmátikus „gyermekideológia” a nevelés esztétikájának történetéből In Strédl, T. & Nagy, M. (Eds.), *Együttélés mellett vagy együttélésért*. Selye János Egyetem.
- Révész, E. (2003). A művészeti nevelés reformja a századfordulón és a gödöllői művésztelep. *Ars Hungarica*, 31(1), 73–109.
- Rousseau (1957). *Emil avagy a nevelésről*. Tankönyvkiadó Vállalat.

- Sztrinkóné Nagy, I. (2009). Óvó-iskola, gyermekkert, óvoda. A kisgyermekkor neveléstörténete. Didakt Kiadó.
- Tészabó, J. (2005). A gödöllői művésztelep és a nevelés. *Iskolakultúra* 15(2), 17–25.
- Vinczellér, I. (1983). Néhány adat a képzőművészeti nevelés köréből. *Rajztanítás*, 25(3), 10 1–2. https://adt.arcanum.com/hu/view/Rajztanitas_1983/?query=comenius&pg=83&layout=s (2024. 09. 07.)

Elsődleges források

- Ballai, K. (1910). A lőcsei kisdédóví kiállítás tanulságai. *Kisdédnevelés*, 39(15), 401–403. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1910/?query=A+1%C5%91csei+kisded%C3%B3v%C3%B3i+ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1s+tanuls%C3%A1gai.+&pg=400&layout=s (2024. 09. 07.)
- Ballai, K. (1911a). A gyermektanulmányozás módszereiről. *Kisdédnevelés*, 40(2), 44–47. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1911/?query=A+gyermektanulm%C3%A1nyoz%C3%A1s+m%C3%B3dszereir%C5%91l.+&pg=43&layout=s (2024. 09. 07.)
- Ballai, K. (1911b). A kisdéd ösztönszerű munkái. *Kisdédnevelés*, 40(3), 73–77. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1911/?query=A+kisded+%C3%B6szt%C3%B6nszer%C5%B1+munk%C3%A1i.+&pg=72&layout=s (2024. 09. 07.)
- Ballai, K. (1911c). Az első magyarországi országos kisdédóví kiállítás. *Kisdédnevelés*, 40(4), 105–110. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1911/?query=A+z+els%C5%91+magyarorsz%C3%A1gi+orsz%C3%A1gos+kisded%C3%B3v%C3%B3i+ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1s&pg=104&layout=s (2024. 09. 07.)
- Barton, I. (1905). A rajztanítás új iránya az óvodában. *Kisdédnevelés*, 34(6), 147–150. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1905/?query=rajzol%C3%A1s&pg=146&layout=s (2024. 09. 07.)
- Burchard Bélaváry, E. (1926). A Montessori - féle kisdédóví intézet. *Kisdédnevelés*, 51(6), 169–175. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1926/?query=A+Montessori+-+f%C3%A9le+kisded%C3%B3v%C3%B3i+int%C3%A9zet&pg=168&layout=s (2024. 09. 07.)
- Comenius, (1929). Anyaiskola. *Kisdédnevelés*, <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/comenius-anyaiskola-bp-kisdedneveles-kiadasa-1929-5351#page/34/mode/1up> (2024. 09. 07.)
- Dömötör, G. (1893). A kisdédóví és -nevelés módszertani kézikönyve I. rész. *Kisdédnevelés*, 22(6), 161–169. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1893/?query=comenius&pg=164&layout=s (2024. 09. 07.)
- Kenyeres, E. (1925a). Fröbel gyermekismerete. *Kisdédnevelés*, 50(4), 99–107. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1925/?query=fr%C3%B6bel+rajz&pg=98&layout=s (2024. 09. 07.)

- Kenyeres, E. (1925b). Fröbel gyermekismerete *Kisdednevelés*, 50(6), 177–187. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1925/?pg=176&layout=s (2024. 09. 07.)
- Kenyeres, E. (1929). Előszó Comenius „Anyaiskola 44 című művének magyar fordításához. *Kisdednevelés*, 59(10), 299–304. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1929/?query=comenius+anyaiskola&pg=302&layout=s (2024. 09. 07.)
- Kergomund, P. (1896). A rajz az óvodában. *Kisdednevelés*, 25(22), 556–557. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1896/?query=rajzol%C3%A1s&pg=575&layout=s (2024. 09. 07.)
- Klaudy, Gy. (1925). Rajz az óvónőképzőben. *Kisdednevelés*, 50(4), 112–114. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1925/?query=rajz+az+%C3%B3v%C3%B3n%C5%91k%C3%A9pz%C5%91ben&pg=111&layout=s (2024. 09. 07.)
- Nagy, L. (1906). Gyermekművészeti kiállítás. *Népművelés*, I. (1-6), 96–102. <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/barczy-istvan-weszely-odon-nepmiveles-i-kotet-bp-franklin-1906-5390#page/104/mode/1up> (2024. 09. 07.)
- Nagy, S. (1905). A jövő közoktatása *Huszadik század*, 5. 29–41. https://adt.arcanum.com/hu/view/HuszadikSzazad_1905/?pg=632&layout=s&query= (2024. 09. 07.)
- Peres, S. (1896). Kisdednevelés. Rövid ismertetés a kiállítás sajtóügyi osztálya számára. *Kisdednevelés*, 25(17), 421–424. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1896/?pg=440&layout=s (2024. 09. 07.)
- S.A. (1896). Óvodáink az ezredéves kiállításon. 3. Gyermek- és közművelődési csarnok. *Kisdednevelés*, 25(15), 382–385. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1896/?query=rajzol%C3%A1s&pg=401&layout=s (2024. 09. 07.)
- S.A. (1898). A tanügyi kongresszus naplója. *Kisdednevelés*, 27(15), 394–405 https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1898/?query=rajzol%C3%A1s&pg=393&layout=s (2024. 09. 07.)
- Stelly, G. (1929). III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus kisdedóvási kiállítása. *Kisdednevelés*, 54(12), 368–374. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1929/?query=III.+egyetemes+tan%C3%BCgyi+kongresszus&pg=371&layout=s (2024. 09. 07.)
- sz.n. (1900). Rajzolás az óvodában. *Kisdednevelés*, 29(19), 363–364. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1900/?query=rajzol%C3%A1s&pg=366&layout=s (2024. 09. 07.)
- sz.n. (1906). Rajzoktatás az óvodában. *Kisdednevelés*, 35(11), 267–271. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1906/?query=rajzol%C3%A1s&pg=266&layout=s (2024. 09. 07.)
- sz.n. (1911). Hódmezővásárhelyi tanfolyam. *Kisdednevelés*, 40(23), 645–646. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1911/?query=%C3%B3v%C3%B3n%C5%91+rajza&pg=626&layout=s (2024. 09. 07.)

- sz.n., (1910). A Gyermektanulmányi Múzeum szervezete. *Kisdednevelés*, 39(10), 257–260. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1910/?query=rajzol%C3%A1s&pg=254&layout=s (2024. 09. 07.)
- sz.n., (1928). Egyesületi élet. *Kisdednevelés*, 53(7-8), 264–277. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1928/?pg=263&layout=s&query=p%C3%A9terfy+%C3%A1ndor (2024. 09. 07.)
- sz.n. (1898). A rajz az óvodában. *Kisdednevelés*, 27(21), 582–584. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1898/?query=rajzol%C3%A1s&pg=571&layout=s (2024. 09. 07.) (2024. 09. 07.)
- Székely, G. (1893). Szabadkézi rajzolás. *Kisdednevelés*, 22(10), 313–314. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1893/?query=rajzol%C3%A1s&pg=316&layout=s (2024. 09. 07.)
- Székely, G. (1905). Gyermekművészet a nevelés szolgálatában. *Kisdednevelés*, 34(16), 407–410. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1905/?query=rajzol%C3%A1s&pg=404&layout=s
- Székely, G. (1906). Az óvodai rajz újabb módszere. *Kisdednevelés*, 35(4), 97–101. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1906/?query=rajzol%C3%A1s&pg=96&layout=s
- Székely, G. (1926) Alkotó foglalkozások a kisdedkorban. *Kisdednevelés*, 51(1), 3–11. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1926/?pg=2&layout=s
- Székely, G. (1928). A magyar kisdedóvás százéves fejlődését bemutató kiállítás leírása és méltatása 1. *Kisdednevelés*, 53(9), 310–314. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1928/?query=a+magyar+kisded%C3%B3v%C3%A1s+100+%C3%A9ves+%&pg=312&layout=s
- Torkos, G. (1893). A festés az óvodában. *Kisdednevelés*, 22(8), 231–232. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kisdedneveles_1893/?query=rajzol%C3%A1s&pg=234&layout=s

Somogyi, A.

Drawing in kindergarten: a historical overview up to the first half of the 20th century

Changes in pedagogical approaches, in the image and perception of the child, have all played a decisive role in the development of the role of drawing in the history of education. The historical treatment of art and drawing education in early childhood education is less well-explored, and our study therefore attempts to provide a comprehensive picture of the artistic-pedagogical aspirations and reformist pedagogical innovations in early childhood at the turn of the century, after examining the wider historical, cultural and social context. Drawing on the relevant literature of the last century (monographs, articles, the press of the periodicals *Rajztanítás/Drawing Education* and *Kisdnevelés/Early Childhood Education*), the paper shows the role of drawing in early childhood education, from the initial mechanical, useful manual skills exercises, through the discovery of playful visualisation and knowledge acquisition, to the emergence of art education. We review the main stages of early childhood art education from the 17th-century pedagogical model to the national and international pedagogical reform efforts that developed in the early 20th century, showing the issues of the periodical *Kisdnevelés/Early Childhood Education* concerning the principles and techniques of teaching drawing.

Keywords: drawing education, art education, pre-school education, *Kisdnevelés* (periodical), press analysis

